

КРЕАТИВНІСТЬ ЯК ПРОЦЕСУАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ

Здійснено психологічний аналіз проблеми творчості, творчого мислення, креативності. Проаналізовано зміст та особливості фрустрації як ситуації і стану. Закцентовано на дослідженні зв'язку між креативністю та фрустрованістю. Стаття має теоритико-емпіричний характер.

Ключові слова: *творчість, творче мислення, креативність, креативна особистість, фрустрованість, фрустрація.*

Постановка проблеми. Ми живемо в час, коли руйнуються старі стереотипи, і люди, які звикли жити за певними правилами, нормами, опиняються у безвихідній ситуації. Це зумовлює необхідність формування особистості, яка, прагнучи до нових знань, умінь і навіть, особистісних рис, може швидко зорієнтуватися в ситуації, яка постійно змінюється.

Йдеться про адаптацію як творче перетворення існуючих норм і правил, вміння знайти творчий підхід до будь-якої справи, проявити ініціативу, активність у здійсненні своїх планів, уміння творчо мислити; самостійно розв'язувати проблеми, що виникають; творчо працювати. В цьому випадку креативність (творче мислення) виступає як певне вміння, що допомагає долати кризові ситуації. Відсутність такого вміння може призводити до загострення кризи, під час якої зростає негативне емоційне тло, на його якого виникають різні негативні емоційні стани, зокрема фрустрація. За певних умов фрустрація визначається як перешкода в діяльності. Саме тому є всі підстави вважати креативність (творче мислення) одним із факторів, що знижує виникнення таких станів.

Стан дослідження. Дослідження проблеми творчості, творчого мислення, креативності відображено у багатьох працях дослідників. Зокрема, цю проблему аналізували Дж. Гілфорд, К. Роджерс, Р. Стернберг, Е. Торренс, Д. Богоявленська, В. Моляко. Фрустрації та фрустраційні реакції вивчали Дж. Доллард, С. Розенцвейг, Г. Сельє, Н. Левітов, А. Плотічер, Р. Стагнер, Т. Шибутані. Але нині проблема вивчення креативності та фрустрованості досі актуальна і потребує детальнішого вивчення.

Мета статті полягає у дослідженні креативності і фрустрованості як особистісних характеристик, а також виявленні зв'язку між креативністю і фрустрованістю у досліджуваних осіб.

Виклад основних положень. Вивчення проблеми творчості в наш час набуває комплексного характеру, є предметом аналізу різних соціальних наук, і становить важливу галузь досліджень, вплив на яку мають різні наукові дисципліни – філософія, соціологія, психологія тощо. Проблема творчості та формування творчого потенціалу є однією з найбільш актуальних сучасних проблем для психології особистості та її розвитку.

Сучасна теорія творчості перебуває на етапі становлення, характеризується багатоаспектністю і охоплює сукупність різних теорій, концепцій, теоретичних знань, тому проблема творчості, зокрема феномен креативності, недостатньо вивченими.

Творчість – це природна функція мозку, яка виявляється і реалізується в діяльності відповідно до наявності спеціальних здібностей до тієї чи іншої конкретної діяльності. Творчість не можна зводити лише до праці митця, оскільки вона може проявлятися і у викладанні, і в продукуванні, і в будь-якій діяльності, а результати цієї діяльності – не лише конкретні продукти або ідеї, але й дії [12].

В. О. Моляко пов'язує творчість зі створенням того, чого ніколи раніше не було, з винайденням «того чи іншого продукту (матеріального чи духовного), який характеризується оригінальністю», тим, чим «суттєво за формою і змістом відрізняється від інших продуктів такого ж призначення». Але головним, на нашу думку, є те, що В. О. Моляко вважає творчість процесом, який «переживається як суб'єктивно нове» [7, с. 8].

Дж. Гілфорд вказав на принципову відмінність двох типів мислинних операцій. Мислення, спрямоване на знаходження єдиного правильного вирішення завдання, було назване конвергентним. Тип мислення, яке реалізується різноманітних напрямках, шукає вирішення проблеми різноманітними шляхами, названий дивергентним [15].

Щодо визначення поняття «креативності», то є безліч різних тлумачень. Зокрема, креативність – здатність людини породжувати незвичайні ідеї, знаходити оригінальні рішення, відхилятися від традиційних схем мислення [5, ст. 157].

Р. Стернберг і Д. Лаверт під креативністю розуміли готовність долати перешкоди, протистояти думці інших, а креативною вважали таку особистість, яка займається невідомими, непопулярними ідеями, правильно оцінює потенціал їх розвитку і можливий попит [3, с. 198–199].

Психологічна енциклопедія термін креативності трактує як рівень творчої обдарованості, здібностей до творчості, які виявляються у мисленні і становлять порівняно стійку характеристику особистості [9, с. 181].

Українська «Енциклопедія освіти» трактує поняття «креативність» як «творчий дух, творчий потенціал індивіда, його творчі здіб-

ності, що виявляються не тільки в оригінальних продуктах діяльності, а й у мисленні, почуттях і спілкуванні з іншими людьми» [4, ст. 432].

Особливо креативність необхідна в сучасних умовах, коли відбуваються швидкі та глобальні зміни у всіх сферах нашого життя. Тому особистість, яка володіє здатністю впоратися з новизною та імпровізувати, іншими словами – креативна особистість, високо цінується в сучасному суспільстві.

Креативні особистості, за дослідженнями Д. Б. Богоявленської, виявляють помірковане ставлення до інших; такі індивіди здатні співпереживати та співчувати іншим людям, вони прагнуть бути в центрі колективу [1].

І. В. Львова, дотримуючись підходу Д. Б. Богоявленської, виокремлює чотири групи особистісних якостей креативного суб'єкта, які становлять творчий потенціал особистості: світоглядні якості; ціннісні якості; інтелектуальні якості; вольові якості. Ці якості, вважає І. В. Львова, виявляються на тлі особливо тонких, чутливих та яскравих проявів емоційної сфери людини [6, с. 45–46].

Досліджуючи проблему креативності та фрустрованості, важливим є визначення понять фрустрації та фрустрованості. Фрустрація в психології є багаторівневим терміном, який має різні ракурси використання: стан, в якому знаходиться людина; психологічне явище; чинник; подія тощо. Отже, і поняття фрустрованості є складним та багатограним. Визначаємо фрустрованість як особистісну якість, яка може породжуватися попередніми обставинами життєдіяльності. Це схильність людини до фрустрації, тобто стану пригніченості, який розвивається в результаті якихось реальних, або уявних життєвих невдач, неможливості досягнення поставленої мети, чи труднощів пристосування до нового середовища з блокуванням цілеспрямованої поведінки [8].

Фрустрація певних значущих для людини біологічних чи соціально зумовлених потреб спричинює надмірну зосередженість особистості на задоволенні саме цієї потреби (за С. Розенцвейгом), що «зміщує» цілі життєдіяльності людини і позбавляє їх осмисленості, дезорганізує всю систему її цінностей, змінюючи вектор діяльності і розвитку [14].

Негативними емоційними проявами фрустрації є [2]: апатія, безнадія, відчай, ворожість, гнів, самозвинувачення та ін. Психічний стан фрустрації не тільки дезорганізує поведінку людини та викликає негативні емоційні реакції під час його переживання.

Безумовно, креативи можуть бути схильні до фрустраційних станів, але ступень цієї схильності відрізняє їх від інших творчих особистостей. Креативна особистість є більш стійкою та гнучкою.

Метою здійсненого нами емпіричного дослідження було дослідити рівень фрустрованості, стресованості, креативності, домінант-

ність півкулі головного мозку, типологію особистості (рівень екстраверсії) та рівень творчого потенціалу.

Базою проведення дослідження слугував Львівський державний університет внутрішніх справ. Відповідно з планом дослідження загальний обсяг вибірки становив 80 осіб.

У процесі дослідження застосовано такий методичний інструментарій: методика вивчення фрустраційних реакцій С. Розенцвейга (адаптована в НІІ ім. В. М. Бехтерева) [10]; тест Е. Торренса. Діагностика креативності (адаптований О. Є. Тунік) [13]; методика діагностики рівня соціальної фрустрованості (Л. І. Вассерман; В. В. Бойко) [11]; методика визначення стресостійкості і адаптації (Т. Холмс, Р. Праг) [11]; методика «Ваш творчий потенціал» [11]; методика вивчення домінуючої півкулі головного мозку (модифікована М. Аннет); методика вивчення типології особистості (К. Г. Юнг) [11]. А також методи математичної статистики (нами була використана програма SPSS Statistics 17.0): метод кореляції за критерієм Пірсона, факторний аналіз.

У досліджуваній групі отримано такі результати:

- за методикою вивчення домінуючої півкулі головного мозку (модифікована М. Аннет) виявлено 3 особи з правопівкульним мисленням (4%) та 77 осіб із лівопівкульним мисленням (96%);

- за методикою діагностики рівня соціальної фрустрованості (Л. І. Вассерман; В. В. Бойко) була виявлена 1 особа (1%) з дуже високим рівнем фрустрованості, 2 особи (3%) із підвищеним рівнем фрустрованості, 13 осіб (16%) з помірним рівнем фрустрованості, 19 осіб (24%) з невизначеним рівнем фрустрованості, 38 осіб (47%) зі знизеним рівнем фрустрованості та 7 осіб (9%) з дуже низьким рівнем фрустрованості;

- за методикою «Ваш творчий потенціал» отримали можливість виявити у 2 осіб (3%) значний рівень творчого потенціалу, у 78 осіб (97%) середній рівень творчого потенціалу;

- за методикою вивчення типології особистості (К. Г. Юнга) серед досліджуваних виявлено 7 осіб (9%) інтровертів, 33 особи (41%) амбровертів і 40 осіб (50%) екстравертів;

- згідно з результатами тесту Е. Торренса. Діагностика креативності (адаптована О. Є. Тунік), частотний розподіл вказує на те, що за шкалою «Швидкісність» досліджувані виявили доволі високий результат; за шкалою «Оригінальність» – дуже низький; за шкалою «Розробленість» – низький; за шкалою «Назва» – дуже низький результат; за шкалою «Опір замкнутості» – середній результат;

- за методикою вивчення фрустраційних реакцій С. Розенцвейга у досліджуваних осіб домінує імпультивна реакція з фіксацією на перешкоді.

Отримані дані були статистично оброблені. Згідно з отриманими результатами кореляційного аналізу за критерієм Пірсона очевидно таке:

– екстрапунітивна реакція з фіксацією на перешкоді прямо пов'язана з шкалою «Розробленість» ($r=0,208$, $p\leq 0,05$) та стресованістю ($r=0,426$, $p\leq 0,01$). Особа, яка акцентує на подіях, які класифікує як перешкоди до досягнення обраних цілей, більш схильна до стресів, а отже, відсоток виникнення фрустрованості як стану високий;

– інтропунітивна реакція з фіксацією на перешкоді прямо пов'язана з типологією особистості ($r=0,336$, $p\leq 0,01$) та обернено пов'язана зі шкалою «Оригінальність» ($r=-0,332$, $p\leq 0,01$), стресованістю ($r=-0,282$, $p\leq 0,01$) та шкалою «Розробленість» ($r=-0,210$, $p\leq 0,05$). Можемо припустити, що людина, яка проявляє оригінальність, бачить кілька варіантів урегулювання ситуацій, які виявляються як перешкоди, труднощі. Чим частіше вона проявляє інтропунітивну реакцію, тим нижчий в неї ступінь опірності стресу, тобто стресованість;

– екстрапунітивна реакція з фіксацією на самозахисті прямо пов'язана із домінуючою лівою півкулею головного мозку ($r=0,193$, $p\leq 0,05$);

– імпунітивна реакція з фіксацією на самозахисті прямо пов'язана з рівнем фрустрованості ($r=0,195$, $p\leq 0,05$) (чим більше досліджувана особа звинувачує себе, докоряє собі, тим вищий буде в неї рівень фрустрованості, і навпаки);

– рівень фрустрованості прямо корелює з стресованістю ($r=0,205$, $p\leq 0,05$) та обернено пов'язаний з рівнем творчості ($r=-0,346$, $p\leq 0,01$) (можемо припустити, що більш творчі особи менш фруструються (менш схильні до фрустрації), оскільки вони виявляють гнучкість, лабільність, нестандартно мислять, винахідливі та ініціативні); також рівень творчості прямо пов'язаний з типологією особистості ($r=0,375$, $p\leq 0,01$);

– шкала «Оригінальність» ($r=0,394$, $p\leq 0,01$), «Розробленість» ($r=0,201$, $p\leq 0,05$) та «Швидкісність» ($r=0,367$, $p\leq 0,01$) прямо пов'язані зі стресованістю (можемо припустити, що помірна стресованість сприяє підвищенню результатів за шкалами креативності. Інколи стреси є стимулом для творчості);

– домінуюча ліва півкуля головного мозку прямо пов'язана зі шкалами «Назва» ($r=0,403$, $p\leq 0,01$) та «Розробленість» ($r=0,279$, $p\leq 0,01$) тесту креативності (до процесів мислення лівої півкулі належать такі функції, як послідовне сприйняття та переробка інформації, аналітична, вербальна, локальна, лінійна, алгебраїчна, логічна, раціональна тощо. Саме цим зумовлена пряма кореляція між домінуючою лівою півкулею головного мозку та назвою і розробленістю тесту креативності).

На основі отриманих даних було здійснено факторний аналіз і створена 7-факторна модель, що описує 59,71% розподілу емпіричних даних дослідження.

Перший фактор має факторне навантаження 3,023 та пояснює 13,1% розподілу емпіричних даних дослідження. Він містить рівень

стресованості (факторне навантаження (далі ф.н.) 0,642), шкалу «Оригінальність» (ф.н. 0,642), шкалу «Швидкісність» (ф.н. 0,531), шкалу «Розробленість» (ф.н. 0,530), шкалу «Назва» (ф.н. 0,523), екстрапунітивну реакцію з фіксацією на перешкоді (ф.н. 0,470), домінування лівої півкулі головного мозку (ф.н. 0,348). Людина з такими характеристиками як стресованість (у цьому факторі стрес можна розглядати як еустрес – позитивний стрес, а не дистрес), здатність створювати незвичні ідеї, мислити не шаблонно (оригінальність), здатність породжувати велику кількість ідей (швидкісність) – здатна до швидкого переключення, вона не фіксує свою увагу на перешкодах, а йде шляхом творчого розвитку власної особистості. Цей фактор відображає найкращі передумови розвитку креативної особистості. Тому його можна назвати «Умови найкращого прояву (розвитку) креативності».

Другий фактор має факторне навантаження 2,402 та пояснює 10,4% розподілу емпіричних даних дослідження. Він охоплює імпульсивну реакцію з фіксацією на перешкоді (ф.н. 0,520), інтропунітивну реакцію з фіксацією на самозахисті (ф.н. 0,473), інтропунітивну реакцію з фіксацією на задоволенні потреби (ф.н. 0,389). Протилежні значення мають: екстрапунітивна реакція з фіксацією на самозахисті (ф.н. -0,758), екстрапунітивна реакція з фіксацією на задоволенні потреби (ф.н. -0,558). У цьому факторі найчастіше виявляється імпульсивна та інтропунітивна реакції, тобто фіксація на внутрішньому світі людини (докори, самозвинувачення, почуття провини, самоосуд) або непомічання, заперечення фруструючих ситуацій. Інтропунітивна та імпульсивна реакції не сприяють прояву креативності, але й не заважають її прояву. Тому його можна назвати фактором «Нейтральний».

Третій фактор має факторне навантаження 2,106 та пояснює 9,2% розподілу емпіричних даних дослідження. Він охоплює імпульсивну реакцію з фіксацією на самозахисті (ф.н. 0,611), інтропунітивну реакцію з фіксацією на перешкоді (ф.н. 0,486), екстрапунітивну реакцію з фіксацією на перешкоді (ф.н. 0,255). Протилежні значення мають: імпульсивна реакція з фіксацією на задоволенні потреби (ф.н. -0,342), екстрапунітивна реакція з фіксацією на задоволенні потреби (ф.н. -0,304), «Розробленість» (ф.н. -0,234). Характеристики, які включають цей фактор, перешкоджають розвитку креативності і в цьому факторі отримали протилежні значення, тому його можна назвати фактором «Заважаючий розвитку креативності».

Четвертий фактор має факторне навантаження 1,862 та пояснює 8,1% розподілу емпіричних даних дослідження. Він містить рівень творчості (ф.н. 0,687), типологію особистості (ф.н. 0,539), шкалу «Опір замкнутості» (ф.н. 0,404). Протилежні значення мають: рівень фруст-

рованості (ф.н. -0,505), імпульсивна реакція з фіксацією на перешкоді (ф.н. -0,375). Людина з такими характеристиками швидко отримує інформацію, легко йде на контакт (екстраверт), постійно намагається шукати щось нове, це виступає її потребою. В певному середовищі може прагнути задоволення її потреби кимось. Така людина потребує допомоги, поради, користується здобутою інформацією ззовні, але сама нічого не створює. Цей фактор можна назвати «Орієнтація на здобуття інформації ззовні».

П'ятий фактор має факторне навантаження 1,567 та пояснює 6,8% розподілу емпіричних даних дослідження. Він охоплює змінні шкали «Назва» (ф.н. 0,574), шкали «Розробленість» (ф.н. 0,417), шкали «Опір замкнутості» (ф.н. 0,260). Протилежні значення мають змінні: інтропунітивної реакції з фіксацією на задоволенні потреби (ф.н. -0,326), рівня стресованості (ф.н. -0,281). У людини з такими характеристиками добре розвинена креативність, але такій особистості складно переключатися з однієї діяльності на інші. Вона тривало розроблятиме ідеї, що виникли, обдумуватиме їхні наповнення. Такий працівник занурений у свій внутрішній світ. Фактор можна назвати «Інтровертовано-заглиблений».

Шостий фактор має факторне навантаження 1,464 та пояснює 6,4% розподілу емпіричних даних дослідження. Він містить змінні шкали «Опір замкнутості» (ф.н. 0,463), імпульсивної реакції з фіксацією на задоволенні потреби (ф.н. 0,339). Протилежні значення мають змінні: екстрапунітивної реакції з фіксацією перешкоди (ф.н. -0,364), рівня стресованості (ф.н. -0,228), рівня творчості (ф.н. -0,218). Особа з такими характеристиками не здатна проявляти творчість, хоч і залишається відкритою новим знанням. Такий фактор можна назвати «Статусний».

Сьомий фактор має факторне навантаження 1,309 та пояснює 5,7% розподілу емпіричних даних дослідження. Він охоплює змінні екстрапунітивної реакції з фіксацією перешкоди (ф.н. 0,510), інтропунітивної реакції з фіксацією на перешкоді (ф.н. 0,331), рівня творчості (ф.н. 0,241). Протилежні значення мають змінні: імпульсивної реакції з фіксацією на самозахисті (факторне навантаження -0,347), шкалою «Опір замкнутості» (факторне навантаження -0,335). Особа з такими характеристиками здатна до творчості, але проявляти креативність перешкоджає фіксація на перешкодах, проблемах. Він не може створювати щось оригінальне, бути лабільним. Цей фактор можна назвати «Зациклено-пасивний».

Саме на основі цього фактору можемо підтвердити те, що фрустрація з фіксацією на перешкодах знижує прояв креативності.

Висновки. Креативність – це здатність генерувати незвичайні ідеї, відхилитися від традиційної схеми мислення, швидко розв'язувати

проблемні ситуації. Основними параметрами креативності є оригінальність, продуктивність, гнучкість, творчість тощо. Креативна особистість виявляє помірковане ставлення до інших; така людина здатна співпереживати та співчувати, має внутрішні передумови, які забезпечують її творчу активність.

Фрустрація – це стан людини, що виражається в характерних особливостях переживань і поведінки й зумовлюється об'єктивно нездоланими (або такими, що розуміються суб'єктивно) труднощами, які виникають на шляху досягнення мети. Фрустрованість – це схильність людини до фрустрації, тобто стану пригніченості, який розвивається в результаті якихось реальних, або уявних життєвих невдач із блокуванням цілеспрямованої поведінки.

У процесі дослідження були виявлені кореляційні зв'язки між шкалами методик на визначення творчого потенціалу, рівня фрустрованості, стресованості, креативності, з'ясовано типологію особистості (рівень екстравертованості), домінування півкулі головного мозку, реакцію і тип реакції на фруструючі ситуації. Здійснено опис результатів згідного з проведеним дослідженням. Створено 7-факторну модель, що описує 59,71% розподілу емпіричних даних дослідження: «Умови найкращого прояву (розвитку) креативності», «Нейтральний», «Заважаючий розвитку креативності», «Орієнтація на здобуття інформації ззовні», «Інтровертовано-заглиблений», «Статусний», «Зациклено-пасивний». Отже, згідно зі створеною нами моделлю, можемо зробити такі висновки: для того, щоб розвивати власну креативність і знизити рівень фрустрованості, необхідно постійно залишатися відкритим новій інформації, бути гнучким, лабільним, не закриватися «в собі», не сприймати перешкоди та проблеми як неподоланні бар'єри, не обмежуватись наявними знаннями, відкривати нові горизонти пізнання власної діяльності, відкривати для себе щось нове та цікаве, не мислити стереотипно.

1. Богоявленская Д. Б. Интеллектуальная активность как проблема творчества / Д. Б. Богоявленская. – Ростов-на-Дону; изд-во Ростовского университета, 1993. – 173 с.

2. Василюк Ф. Е. Психология переживания / Ф. Е. Василюк. – М.: МГУ, 1984. – 200 с.

3. Дружинин В. Н. Психология общин способностей / В. Н. Дружинин. – СПб.: Питер, 2008. – 358 с.

4. Енциклопедія освіти; за ред. В. Кременя. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

5. Ильин Е. П. Психология творчества, креативности, одаренности / Е. П. Ильин. – СПб.: Питер, 2009. – 448 с.: ил. – (Серия «Мастера психологии»).

6. Львова И. В. Психологические факторы развития креативности личности: автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. психол. наук / И. В. Львова. – Новосибирск, 2005. – 23 с.

7. Стратегії творчої діяльності: школа В. О. Моляко / за заг. ред. В. О. Моляко. – К.: Освіта України, 2008. – 702 с.
8. Остополець І. Ю. Диагностика і психокорекція професійних фрустрацій вчителя: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. психол. наук: 19.00.07 / І. Ю. Остополець; Центр ін-т післядиплом. пед. освіти. – К., 2003. – 20 с.
9. Психологічна енциклопедія / автор-упорядник О. М. Степанов. – К.: Академвидав, 2006. – 424 с. (Енциклопедія ерудита).
10. Райгородский Д. Я. (редактор-составитель). Практическая психодиагностика. Методики и тесты: учебное пособие / Д. Я. Райгородский. – Самара: БАХРАХ-М, 2001. – 672 с.
11. Розов В. І. Адаптивні антистресові психотехнології / В. І. Розов. – К.: КОНДОР, 2005. – 278 с.
12. Роменець В. А. Психологія творчості / В. А. Роменець. – К.: Либідь, 2001. – 288 с.
13. Туник Е. Е. Диагностика креативности. Тест Е. Торренса. Адаптированный вариант Е. Е. Туник / Е. Е. Туник. – СПб.: Речь, 2006. – 176 с.
14. Фрустрация: Понятие и диагностика / сост. Л. И. Дементий. – Омск: Изд-во ОмГУ, 2004. – 68 с.
15. Guilford J. P. Creativity / J. P. Guilford // American Psychologist. – 1990. – V. 5. – P. 444–454.

Венчик А. В. Креативность как процессуальная характеристика творческого мышления

Статья посвящена психологическому анализу проблемы творчества, творческого мышления, креативности. Проанализировано содержание и особенности фрустрации. Изучены уровень фрустрированности, стрессованности, креативности, доминантность полушария головного мозга, типология личности и уровень творческого потенциала. Осуществлен корреляционный и факторный анализ полученных данных.

Ключевые слова: *творчество, творческое мышление, креативность, креативная личность, фрустрированность, фрустрация.*

Ventsyk O. V. Creativity as a procedural characteristics of creative thinking

The article is devoted to the psychological analysis of the problem of creativity, creative thinking, and creativity. The content and the features of the frustration together with the level of frustration, stress, creativity, prevalence of the brain hemisphere, the typology of a personality and the level of creative potential are analyzed. The correlation and factor analysis of the obtained data is carried out.

Author makes an accent on the study of the link between creativity and frustration because the purpose of the work is to study creativity and frustration as personal characteristics, as well as identification of the link between human creativity and frustration.

Creativity – the ability to generate unusual ideas that deviate from traditional patterns of thinking quickly solve problem situations. Frustration – a human condition, resulting in the characteristic features of emotions and behavior.

The purpose of the empirical study was to investigate the level frustration, of stress, creativity, dominance hemisphere of the brain, the typology of personality and the level of creativity. For processing the results used methods of mathematical statistics: methodological criterion of Pearson correlation, factor analysis.

During the study identified correlations between scales of techniques to determine the creativity of frustration, of stress, creativity, and personality typology found, the dominance of the hemisphere brain response and type of response to frustration situation. Done description of the results of the study by, established 7-factor model describing 59.71% allocation empirical research. According to the results, and based on the goal of research, we can draw the following conclusions: in order to develop their creativity and reduce frustration must always remain open new media, be flexible, labile not perceive obstacles and challenges as insurmountable barriers not limited to the available knowledge, opening new horizons of knowledge of their own activities, to discover something new and interesting, not to think stereotypically.

Key words: *creativity, creative thinking, creative personality, frustration.*

Стаття надійшла 12 грудня 2013 р.

УДК 159.928:356.13:928

Н. А. Карпенко

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЗМІСТ І СТРУКТУРА ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ

Здійснено теоретичний аналіз феномена «творчий потенціал особистості», представленого у працях вітчизняних і зарубіжних учених. Розкрито його психологічну сутність і виокремлено компоненти.

Ключові слова: *потенціал особистості, творчий потенціал особистості, творчість, креативність.*

Постановка проблеми. Стрімкий технічний прогрес, інформатизація всіх сфер життя, підвищення темпу життя, глобалізація, кризові явища в політиці та економіці потребують від сучасної людини уміння швидко та диференційовано сприймати й аналізувати інформацію, ухвалювати ефективні рішення. Отже, постає завдання використання і водночас поповнення людиною всіх її потенційних можливостей. Звісно, що переваги має творча людина – та, що здатна мислити і поводитись, працювати гнучко, нестандартно, оригінально. Тому досі актуальна проблема дослідження творчого потенціалу особистості.

Стан дослідження. Проблема потенціалу особистості багатаспектна, відтак – термінологічно багата. Зарубіжні психологи досліджу-